

Zomerserie

Deze zomer verkent de cultuurredactie het thema water als onuitputtelijke inspiratiebron voor filmmakers, beeldend kunstenaars en schrijvers. **Aflevering 2: Panorama Mesdag** doet terugverlangen naar het oude Scheveningen, het vissersdorp van vóór het massatoerisme.

Een grijze en grauwe watermassa: niemand

tekst **Harmen van Dijk**

In Nederland is de zee zelden blauw. En nooit zo blauw als de Méditerranée. De Noordzee is eerder grijs, grijs, beige en bruin, de bodem onzichtbaar. Eigenlijk een wonder dat we er zo graag in springen.

Niemand schilderde de Noordzee zo herkenbaar als Hendrik Willem Mesdag. Met als hoogtepunt zijn *Panorama van Scheveningen* uit 1881. Daar ruik je de zee bijna. Het klinkt wat oubollig, een geschilderd landschap dat in een grote cirkel, 360 graden, is opgespannen. Maar het is betoverend, iedere keer weer. Je loopt in het Haagse museum door de zalen, een donker gangetje in, een krap wenteltrapje op en dan: licht, duinen en de zee.

Tegenwoordig is er een geluidsband waarop meeuwen en het zachte ruisen van de branding te horen zijn, maar dat is niet per se nodig voor de illusie. Door het glazen dak valt het zonlicht steeds weer anders binnen en dat maakt Mesdags enorme schilderij – 114,5 meter in het rond, 14,6 meter hoog – levendig en volkomen geloofwaardig.

Nou ja, de afgelopen maanden verstoorde een moderne hoogwerker het uitzicht af en toe. Het kunstwerk was toe aan een restaura-

tie, die is net afgerond. Met grote, zachte kwasten en een stofzuiger is het doek schoongemaakt.

“Stof hecht zich makkelijk op de verflaag”, zegt hoofd museale zaken Adrienne Quarles van Ufford. “Mesdag mengde sneldrogende lijn door de verf, wat een vrij ruw oppervlak opleverde. Het is ook niet gemerkt. Met opzet, want dan zou het gaan glimmen en is het niet meer waarheidsgetrouw.” Beschadigingen zijn door de restauratoren met kleurpotlood bijgewerkt – die geven ook een dof effect.

De hoogwerker kan over een rails rijden die vlak langs de onderkant van het doek loopt, onzichtbaar voor de bezoekers. Die staat op een kunstmatige duintop die gemaakt is van echt zand. Dat zand, met wat aangespoelde voorwerpen erin, sluit naadloos aan bij het geschilderde zand van het panorama.

“Zo ontstaat een totaalbeleving, tegenwoordig zou je het een immersieve ervaring noemen.” Het geschilderde zand is trouwens iets geler dan het echte Scheveningse zand, zegt Quarles van Ufford. Toen het in de jaren negentig ververst moest worden, is er rivierzand bijgemengd, om precies dezelfde kleur te krijgen.

Als je op de rails staat, vlakbij het doek, raak je nog meer onder de indruk van de titanenklus die Mesdag hier verrichtte. En dat voor een zij-instromer in de schilderkunst. Mesdag was al 35 toen hij in 1866 serieus begon met schilderen. Tot die tijd werkte hij voor de bank van zijn Groningse familie. Toen zijn vrouw Sientje van Houten een ro-

Je loopt een donker gangetje in, een wenteltrapje op en dan: licht, duinen, zee

yale erfenis kreeg, moedigde zij hem aan zijn overduidelijke talent voor tekenen en schilderen nu maar eens serieus te nemen. Zelf schilderde ze ook, het kunstenaarsbestaan lonkte.

Leermeester

Het echtpaar vertrok, met hun zoontje Klaasje, naar Brussel. Daar woonde een achterneef, Lourens Alma Tadema die wereldberoemd werd met zijn realistische scènes uit de klassieke oudheid. Hij introduceerde Mesdag bij de schilder Willem Roelofs, die zijn leermeester zou worden.

In 1868 bezochten de Mesdags het Duitse Waddeneiland Norderney. Er zijn vakantiekiekjes bewaard gebleven van hun gezelschap op het strand, de mannen strak in pak, de vrouwen in onhandig lange rokken. Daar zou Mesdag voor de zee gevallen zijn. Hij deed er de dramatische uitspraak ‘de zee is mijn’, zegt Quarles van Ufford. Maar het was niet enkel passie, het was ook een slimme, misschien zelfs zakelijke keuze. “Roe-

lofs had hem geadviseerd een niche te kiezen waarin hij als kunstenaar kon uitblinken.”

Dat werden dus zeegezichten. Den Haag was de perfecte vestigingsplaats. De kunstwereld bloeide er en de zee was dichtbij. Mesdag nam iedere dag de tram naar Scheveningen. Daar huurde hij een kamer met zeezicht in Villa Elba, later hotel Rauch genaamd, waar hij kon schilderen. Het gebouw is te zien op het Panorama, net iets rechts van de vuurtoren.

‘Roelofs had hem geadviseerd een niche te kiezen waarin hij kon uitblinken’

Scheveningen was toen nog een echt vissersdorp. Zonder haven overigens, die kwam er pas in 1904. De vissersboten, bom-schuiten genaamd, werden door paarden het strand opgetrokken. Daar lagen ze dan pittoresk bij elkaar, Mesdag schilderde ze graag. Met het strandtoerisme dat in die jaren in opkomst was, de badkoetsjes en de baders, had hij minder. Met varen ook niet, trouwens. Hij hoefde de zee die hij zo graag schilderde niet zo nodig op. “Welnee, ik ben toch geen schipper!”, zei hij. “Aan de

de Noordzee zo herkenbaar schilderde als Mesdag

Panorama Mesdag. FOTO THE PICTURTE ART COLLECTION

Hij hoefde zelf de zee niet zo nodig op. 'Welnee, 'k ben toch geen schipper!'

kust zie je de mooiste zee."

De Mesdags hadden aanvankelijk moeite om ertussen te komen in het Haagse kunstwereldje. "Ze spraken met een Groningse tongval, ze werden een beetje uitgelachen", zegt Quarles van Ufford. Maar in 1870 kon men niet meer om Hendrik Willem heen. Hij won in Parijs een gouden medaille voor *Branding op de Noordzee*, een zeegezicht met ruwe golven.

Zakelijk instinct

Daarna nam zijn carrière een vlucht. Daar had hij met zijn zakelijk instinct zelf een belangrijke rol in. "Hij benaderde actief kunsthandels, tot in de Verenigde Staten toe, met de boodschap dat hij een prijswinnende kunstenaar was."

Sientje had minder met de zee, ze keek liever de andere kant op, naar de duinen. Ze had daar haar eigen atelier in de duinen. "Een lief huisje, met een rieten dak." Dat ook haar carrière op stoom kwam, had een intrieste aanleiding. Klaasje, het enige kind

van de Mesdags, overleed een dag voor zijn achtste verjaardag. Sientje ging daarna meer en meer schilderen en ontwikkelde haar eigen stijl die ruwer, moderner oogt dan die van Hendrik Willem.

In 1880 kwam er een brief van een Brusselse ondernemer. Hij wilde in Den Haag een panoramagebouw neerzetten en hij vroeg Hendrik Willem een voorstelling te schilderen. "Panorama's waren destijds heel populair. Je had er drie hoofdgenres in. Historische, religieuze en topografische voor-

We zien een beeld van Scheveningen dat voorgoed verloren is gegaan

stellingen", zegt Quarles van Ufford. "Het waren de speelfilms van die tijd."

De schilder koos het Seinpostduin bij Scheveningen als uitkijkpunt voor zijn panorama. Omdat het het hoogste punt in de omgeving was, maar ook omdat het met bebouwing bedreigd werd. Er waren plannen om het duin af te graven en er een theater neer te zetten en daar was de kunstenaar het helemaal niet mee eens. Hij maakte een schets van de omgeving door in een glazen cilinder te gaan staan en op het glas nauw-

gezet de woningen, torens, schepen en de zee rondom hem te tekenen.

De schets werd een ontwerp en dat werd sterk uitvergroot aangebracht op het enorme linnen doek dat specialisten uit Brussel in Den Haag aan elkaar hadden gestikt. Toen kwam ook Sientje in actie. Terwijl Hendrik Willem de zee en de lucht schilderde, stortte zij zich op de duinen. En er werd meer hulp ingeschakeld.

Een jonge George Hendrik Breitner, fris van de academie, bracht het juiste perspectief in de ingewikkelde verzameling daken van het vissersdorp. En hij deed de paarden op het strand. Théophile de Bock, ook net als kunstenaar begonnen, werkte met Sientje aan de duinpartijen en droeg bij aan de lucht. Bernard Blommers hielp met de mensen. Er werd gedisciplineerd doorgerwerkt en na slechts vier maanden was het enorme kunstwerk klaar.

De pers was lovend

De opening was een groot succes, de pers was lovend. In vergelijking met de melodramatische voorstellingen die vaak in panoramagebouwen te zien waren, was dit een echt kunstwerk, luidde het algemene oordeel. Toch vielen de bezoekersaantallen al snel tegen. Misschien vonden de Hagenezen *De slag bij de piramiden* die bij de concurrentie elders in Den Haag te zien was toch spannender dan een uitzicht op Scheveningen dat ze ook in het echt konden bekijken.

Mesdags panorama ging reizen. Naar Amsterdam en naar München. "Dat was ook de bedoeling, de doeken werden in heel Europa

uitgewisseld om het publiek telkens iets nieuws te laten zien", zegt Quarles van Ufford. De 114 meter linnen werden simpelweg opgerold en per trein vervoerd. Er ging ook een wagonlading Schevenings duinzand mee, want ook het duin werd elders zorgvuldig nagebootst. "Als het doek weer terugkeerde moest het worden gerestaureerd. Dat heeft Mesdag beide keren zelf gedaan."

Dat het panorama nog steeds bestaat, is te danken aan de schilder zelf. Toen het vijf jaar na opening in de verkoop ging wegens tegenvallende resultaten, kocht Mesdag het. Hij was immers een vermogend man, door nog een erfenis en zijn succes als kunstenaar. "Van alle panoramagebouwen in de wereld zijn er nog maar vijf over. En dit is het oudste", zegt Quarles van Ufford trots.

Nu is het juist een voordeel dat de schilder en zijn helpers een nauwgezette weergave van de werkelijkheid schilderden. We zien een beeld van Scheveningen dat voorgoed verloren is gegaan. Toen Mesdag op het Seinpostduin zijn schets maakte, was de nieuwe tijd net ingezet. De hotels en badgasten, die nu de kuststrook volledig domineren, zie je op het panorama al oprukken. De stoomtram komt in de verte aan tuffen. Maar je kunt je als bezoeker nog net even wanen in een eerdere, eenvoudiger tijd.

Alleen de zee bleef hetzelfde, die beweegt onverstoort van eb naar vloed. In grijs, beige en bruin.

Museum Panorama Mesdag in Den Haag is van dinsdag t/m zondag geopend.